

FLEISCHER TAMÁS

CÁPAFOGSOR A DUNÁN: A DUNAI VÍZLÉPCSŐ ESETE*

Bevezetés

Ez a tanulmány a Bős–Nagymarosi Vízlépcső ellenében kibontakozott magyarországi mozgalmak történetét tárgyalja, ezen belül elsősorban a *konfliktusok alakulását* igyekszik nyomon követni. Azt a jelenséget kísérjük végig az immáron évtizedek óta tartó történetben, ahogy időről időre újabb szereplő-párok lépnek színre, és a közöttük kifeszülő ellentét jelenik meg úgy, mint az ügy legfőbb konfliktusa.

A hosszabb időperiódus áttekintése néhány, talán meglepő tanulsággal is szolgált. Egyrészt világossá vált az, hogy az egy-egy időszakban kikristályosodó érvek és tapasztalatok értéke behatárolt; a hosszabb időtartam egészének vizsgálata másfajta tanulságok, így például a nagypolitikai hullámzásokkal való párhuzamok észrevételére kínál lehetőséget. Másrészt érdemes felfigyelni arra, hogy egyáltalán nem biztos, hogy mindig az jelentette az időszak valódi konfliktusait, amit annak nyilvánítottak és ami látszólag az események középpontjában állt.

1. Előttörténet I. Vízmérnökök kontra Természet (1950-ig)

Az elmúlt század a diadalmas folyószabályozások kora. A Tiszát, a magyar Alföldön végigkanyargó szeszélyes vízjárású folyót elsősorban a kanyarulatok levágásával, a meder kiegyenesítésével szabályozták, amivel egyúttal az Alföld minél gyorsabb elhagyására is serkentették a Tiszán érkező vizet. Egy következő folyószabályozási periódus kellett ahhoz – már ebben a században –, hogy az átrohanó víz egy része az ártéren kialakított víztározókban felfogható legyen, visszanyerhetővé váljon.

* A tanulmány az „Environment and Democratic Transition: Policies and Politics in Central and Eastern Europe” címmel a Kluwer Academic Publisher kiadásában az Egyesült Államokban idén megjelenő kötet számára készült.

A Duna esetében a múlt században a legjelentősebb beavatkozásra az alsó szakaszon, a Vaskapunál került sor: a cél a hajózhatóság biztosítása volt. Ezenkívül jelentős, de a főmederrel a felszínen nem összefüggő holtágakat csapoltak le.

A szabályozások és a velük összefüggő árvédelmi munkák következtében egyre több terület mentesült a folyók időszakos kiöntésétől, ezzel szemben egyre nagyobb víztömegek átbocsátásáról kellett az eredeti mederben, a töltések magasításával gondoskodni. Így végül is a szabályozott folyókon ritkábban alakult ki árvízveszély, viszont korábban nem tapasztalt vízmennyiségek és főleg vízállások jelentek meg, olyan területeket is veszélyeztetve, amelyeket korábban nem érintett az árvíz. Maga a probléma kívülálló számára mind áttekinthetlenebbé vált, míg a vízügy helyzetét éppen ezek az árvizek erősítették meg a többi ágazattal szemben: hiszen minden, kormányzattal szembeni követelését a katasztrófaveszéllyel tudta indokolni. De ennek gyümölcsei már egy következő időszakban érnek be.

Előbb azonban egy másik szálon is el kell indulnunk a történetben, ez pedig a folyók energiahasznosításának (a folyószabályozásoktól természetesen nem független) kialakulása.

Az első világháború előtti Magyarországhoz a teljes Kárpát-medence hozzátartozott, tehát folyóinak hegyvidéki, nagy esésű szakaszai is. Mivel vízienergia termeléséhez egyrészt nagy vízmennyiségre, másrészt megfelelő esésre, magasságkülönbségre van szükség, elsősorban ezek a csapadékos hegyvidéki térségek jöttek számításba energiatermelésre. Jellemző adat, hogy 1920-ra a párizsi békeszerződés következtében elcsatolt területekre jutott a felmért hazai vízierőkészlet 94,5%-a.

Ennek ellenére – és ez a korabeli egyéb külföldi folyórendezésekkel is összhangban volt – végigkövethető a két világháború között hol szlovák, hol magyar vízügyi szakemberek állandó igyekezete arra, hogy elfogadtassanak kormányzatukkal egy – vagy több – dunai vízlépcsőt mint energiatermelő erőművet. Szlovák részről nem volt mentes a terv támogatása egy területi eszkalációtól sem: a Duna ugyan éppen az újonnan megállapított országhatár a két ország között, de e határfolyó vízierőkészletének a kizárólagos hasznosítására Szlovákia már a béketárgyalásokon szeretett volna jogot szerezni.

2. A Terv

A történeti fonalat megszakítva, de a továbbiak megértését elősegítendő iktassunk itt közbe egy műszaki jellegű ismertetést arról, hogy hogyan is néz ki az egész történet főszereplője, a Vízlépcső.

Az Alpok vonalát áttörő Duna ausztriai szakaszán száz kilométerenként kereken ötven métert esik. Magyarországon a teljes 417 kilométeres szakaszon

esik lényegében ugyanennyit. A sík vidékre érő Duna lelassul, lerakja a hordalékait, szigeteket alkot. Ilyen körülmények között a mederbe épített duzzasztógát, még akkor is, ha több tucat kilométerre visszaduzzasztjuk vele a folyót, csak néhány méteres szintkülönbséget tud létrehozni.

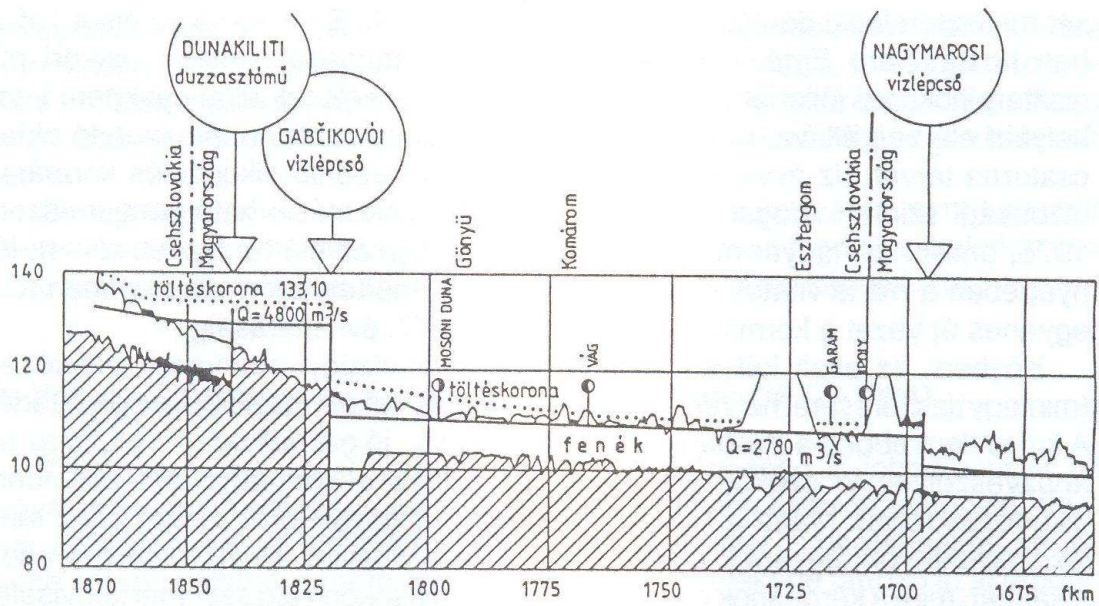
Ezen az arányon próbál javítani az *oldalcsatorna* (vagy üzemvízcsatorna). Ebben az esetben a folyó egy mesterségesen épített, az eredeti mederrel párhuzamosan futó aszfalttal borított csatornába kerül, amelyben nagyon kis eséssel haladva a víztömeg tulajdonképpen az eredeti kiágazási magasságban tartható. Ehhez persze az oldalcsatornának egyre inkább az eredeti terepmagasság fölé kell kerülnie, azaz öt–tíz–tizenöt méter magas töltések között kell haladnia. A töltés végén van az erőmű: éppen azt használja ki, hogy a víztömeget ebből a magasságból eresztjük vissza az eredeti meder szintjére. Ilyenkor tehát nem a folyómederben építünk egy erőművet, hanem mellette és felette, majd odavezetjük hozzá a folyót. A konkrét esetben ez az üzemvízcsatorna szlovák oldalon épül, közel 20 km hosszban (I. ábra).

A gabčíkovi erőmű esetében még ez a megoldás sem bizonyult elég vonzóknak az energiatermelés szempontjából, ezért ki kellett a tervet egészíteni úgy, hogy csúcsidőben, azaz a reggeli és a délutáni villamosenergia-csúcsfogyasztás időszakában lehessen maximálisan kihasználni az erőművet. Arra volt tehát szükség, hogy a Duna vizét a nap fele idejében visszatartsuk, majd a tartalékolt vízmennyiséget is a jelzett csúcsidőszakokban eresszük rá az erőműre. Ehhez – technikai-hidrológiai szempontokat is számításba véve – egy akkora víztározót kell kialakítani az erőmű (illetve az üzemvízcsatorna) előtt, ami a Duna körülbelül kétnapi átlaghozamát tartalékolni képes. Erre szolgálna a dunakiliti tározó, amely kétharmad részben magyar, egyharmad részben szlovák területre esik, szabályozózsilipjével a magyar oldalon.

A „csúcsrajátás”, azaz az erőmű időszakos működtetése azonban nemcsak az erőmű fölött (előtt) változtatja meg a vízjárási viszonyokat, de az erőmű alatt is. Nem engedhető meg, hogy azokban a napszakokban, amikor az erőmű nem működik, lényegében kiürüljön az erőmű alatti folyószakasz. Ezért egy második duzzasztógátra van szükség, amelyik segítségével az első erőmű utáni szakasz – az úgynevezett alvíz – szintje szabályozhatóvá válik. Esetünkben ez a második gát a nagymarosi gát, amelyik a Duna magyarországi szakaszára esik, ahol tehát a Duna már nem határfolyó.

3. Előttörténet II. Vízügy kontra Kormányzat (1950–1975)

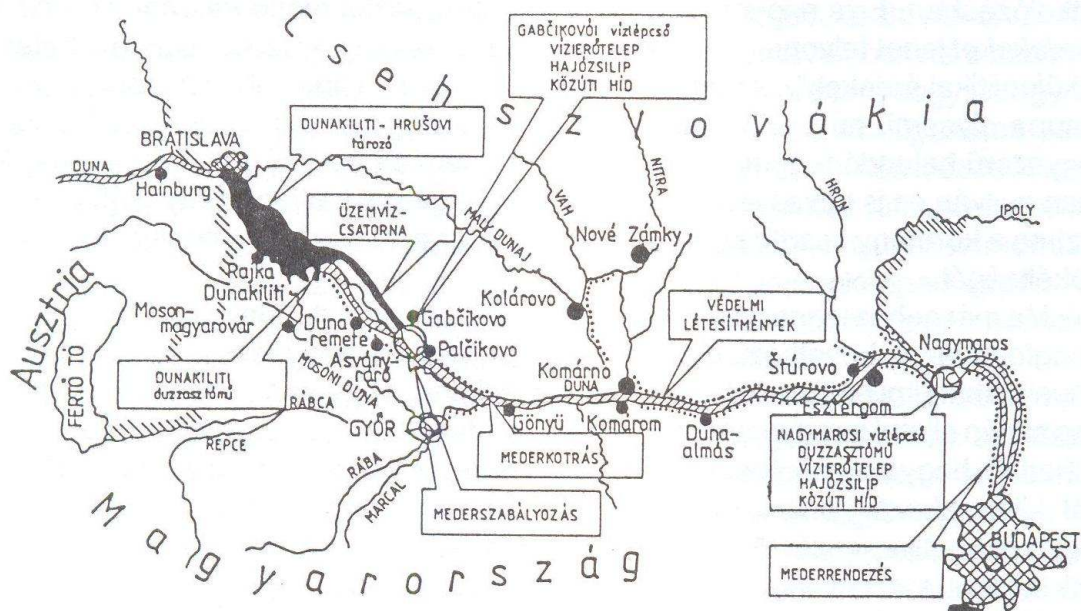
Menjünk vissza a konkrét terveket megelőző időszakra. Jóllehet az 1950 és 1975 közé eső időszak kronológiája jelentős arányban nemzetközi tárgyalásokról ad hírt (csehszlovák–magyar, szovjet–magyar, osztrák–csehszlovák és szovjet–csehszlovák megbeszélések követik egymást), magyar szempontból mégis

A VÍZLÉPCSŐRENDSZER FŐ LÉTESÍTMÉNYEI:

- Hrušov (Körtvélyes) - Dunakiliti tározó,
- Dunakiliti duzzasztómű,
- üzemvízcsatorna,
- gabčíkói (bósi) vízierőmű és hajószilip,
- nagymarosi vízlépcső.

A dunakiliti tározó nagyobb része, a gabčíkói vízlépcső és az üzemvízcsatorna csehszlovák területen, a tározó kisebb része, a dunakiliti duzzasztómű, valamint a nagymarosi vízlépcső magyar területen épül.

két miniszterelnöki döntést tekinthetünk határkönek. Ezek közül az elsőt 1953-ban hozta *Gerő Ernő*, a magyar pártvezetés második embere, akkori miniszterelnök, aki jóllehet előzetes vízügyi megbeszélések által csaknem kész helyzet elé volt állítva, mégis *elutasította* a szlovák oldalon létesítendő oldalcsatorna tervét, tíz évvel elodáztatva ezzel, hogy hasonló elképzelés kormánybizottsági szinten elfogadásra kerüljön. A korszak másik határpontja viszont 1975, amikor a magyar minisztertanács *elfogadja* az elé terjesztett tervet, lényegében a ma is vitatott és fentebb röviden ismertetett formában. Innen már egyenes út vezet a kormányközi szerződés 1977. évi aláírásáig.

Közben, az eltelt két évtizedben a magyar vízügyi szervezet jelentősen (mintegy tízszeresére, hetvenezerfőre) felduzzad, *hatalmi pozíciója* megerősödik. A kulcselem ebben a mindenkori árvizekkel való „jó gazdálkodás” volt, azaz az árvízveszélyes időszakok ügyes kamatoztatása a kormányzattal szembeni alkudozásokban. Maga a Dunai Vízlépcső az időszak jó részében csak mellékszereplő volt; ügyének egyengetésére nem annyira a nyílt tervezés adott alkalmat, mint a kérdésnek a nemzetközi tárgyalásokon való szakmai képviselése, a nemzetközi szakmai megállapodásokba rejtett utalások. Közben Magyarország második legnagyobb folyóján, a Tiszán viszont megépült egy vízlépcső (1954 Tiszalök) és készült még egy (Kisköre 1973) máig sem teljesen feltöltött tározó.

Az állami nagyberuházások elnyerésének a forgatókönyvéhez valószínűleg a világon mindenütt hozzátartozik, hogy amit és ameddig lehet, titokban kell tartani. A kormánynak persze érdekében állna, hogy még mielőtt elkötelezné magát, minél szélesebb szakmai nyilvánossággal ellenőriztesse a terveit. A betérjesztőnek tehát arra kell törekednie, hogy a kormányt érdekeltté tegye a titkolózásban. Erre nagyon alkalmas, ha a beruházás mögé *katonai, stratégiai érdekeket* lehet felvonultatni. Kelet-Európában ennél kevesebb is elég lehetett: „külpolitikai érdekek”, „energetikai megfontolások”, vagy ehhez hasonló érvek, csupa olyasmi, amit jobb, ha nem hoznak a nagypolitika műveléséből kizárt egyszerű halandó tudomására, hiszen „úgysem ért hozzá”. Azonban önmagában nyilván ez is kevés lett volna egy olyan nagypolitikai fordulat nélkül, amikor szinte a kormány kezdte keresni az alkalmat arra, hogy demonstrálhassa az el-tökélttségét.

Ma már nehéz lenne pontosan és részleteiben rekonstruálni, milyen mögöttes megfontolások következtében sikerült a politikai keményedéssel, konzervatív munkáshatalmi hullámmal egybeeső időszakban, 1974 és 1977 között viszonylag simán eljutni az egyezményes terv elfogadásáig. Mégis, azt mondhatjuk, nem véletlen, hogy erre pontosan egy olyan időszakban került sor, amikor az 1968-tól kibontakozó korlátozott gazdasági reformokkal szemben megerősödött egy központilag vezérelt visszarendező erő, amikor emigrációba kényszerítettek azokat a szociológusokat, akik a társadalmi problémákat kezdték összefüggésbe hozni a politikai rendszer sajátosságaival, és amikor a pártideológia

deklarálta a közgazdászokkal szemben, hogy az olajárrobbanás hatásai nem érinthetik a szocialista országokat. Nem érinthetik: de mégis, furcsa párhuzamként, mialatt például Franciaországban az atomlobby sikeresen elfogadtatja nagyszabású atomerőmű-terveit, nálunk az aláírás küszöbéig jut a vízlépcső terve.

Sem a keményvonalas kommunista politikusok, sem mások nem sejtették még ekkor, hogy a megszületett terv milyen tökéletesen modellezi keletkezése körülményeit, és hogy ez a jelkép rövidesen önálló életre képes kelni.

4. Vízügy + Kormányzat kontra Szakmai Ellenzők (1977–1984)

Tény, hogy még a korlátozott szakmai nyilvánosság is jobbra csak az egyezményes terv aláírása után találkozhatott néhány ellenvéleménnyel. Ezeket az álláspontokat szakmai megbeszéléseken vagy ismertetéseken képviselte néhány, általában nem a vízügy közvetlen kötelékébe tartozó szakember: egy, a főváros mélyépítési munkáin dolgozó mérnök, egy vasúti mérnök, egy akadémiai kutatóintézet hidrobiológusa, de egy-egy részproblémát illetően 1980-tól a Vízgazdálkodási Tudományos Kutatóintézet több munkatársa is.

Ki kell emelni, hogy a szakmai kritikák nem a vízlépcsőépítés tényét vagy az energiatermelés célkitűzését kérdőjelezték meg, hanem egyes hibás rész megoldások javítását, egyes elmaradt vizsgálatok pótlását kívánták elérni. Nehéz lenne természetesen válaszolni arra, hogy „mi lett volna, ha” a beruházás tervezői figyelnek a kritikákra, szakmai javaslatként kezelik azokat, és nyitottak lettek volna a vitára. Mindenesetre az nemcsak egy másik beruházás, de egy másik történet is lenne.

Így viszont 1981-ben, amikor *Vargha János* biológus, a Búvár című természetvédelmi havilap újságírója megismerkedik a témával, nem is a szakmai vitapontokon ütközik meg először, hanem azon a felismerésen, hogy az ügy tele van megsértett, félreállított emberekkel, elhallgatott és elhallgattatott véleményekkel, félretett publikációkkal. Még szó sincs vízügyről, környezetről vagy energiakérdésről, egyszerűen egy politikai üggyé kikiáltott úthenger taposja maga alá az ellenvéleményeket. Az elnyomó eszközök teljes ellentmondásban látszanak lenni az ellenvélemények súlyával. Tulajdonképpen éppen ez árulkodik arról, hogy a tervek pártolói mennyire rettegnek attól, hogy a nehezen összetákolt rendszerről kiderül: milyen gyenge lábakon áll.

Ekkorra a kormányzat mértékadó körei számára is nyilvánvaló, hogy valami nincs rendben. 1981-ben mindent megtesznek, hogy lassítsák az előkészületeket: a Gazdasági Bizottság ilyen értelmű határozatot hoz, majd a Magyar–Csehszlovák Gazdasági és Műszaki-Tudományos Együttműködési Bizottság megállapodik a vízlépcsőrendszer megvalósításának szüneteltetésében. Megint egy „puhább”, józanabb szakaszt éljük a Kádár-korszakbeli diktatúrának, az 1979–80-as második olajárrobbanás végképp felülbírálatra

kényszeríti a vezetés elhibázott hetvenes évekbeli stratégiáját, a közgazdasági szakemberek befolyása átmenetileg megnő a kormányzaton belül. Ami az erőművet illeti, a felülvizsgálatok 1978-ban, a Győr-Sopron megyei Központi Népi Ellenőrzési Bizottság jelentésével indulnak, amely a tervek hiányosságairól szól. 1979-ben és 1980-ban a Hazafias Népfront, a Magyar Hidrológiai Társaság, a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének különböző bizottságaiban vagy rendezvényein folyik a vita.

Ezután egészen 1983 közepéig egymást követik a különböző tudományos bizottsági felülvizsgálatok. Véleményt készít többek között az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság, az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal, és felkéri állásfoglalásra a Magyar Tudományos Akadémiát is. Sajátos módon a legtöbb bizottságban *döntő szerep* jut az építésben érdekelt banki vagy egyetemi szakembereknek, és a kialakuló vélemények legalábbis nem egyértelműek.

A kormányon belül is küzdelem folyik. Be sem várva néhány készülő bizottsági jelentést, 1983 nyarán a Magyar–Csehszlovák Gazdasági és Műszaki-Tudományos Együttműködési Bizottság állást foglal az építési munkák folytatása mellett, majd ősszel kormányfői szinten is aláírják megállapodást.

Decemberben még elkészül a Magyar Tudományos Akadémia elnökségének állásfoglalása, amely a *teljes leállítás*, de legalább is a halasztás mellett érvel; mivel azonban a politikai döntések ezen már túlhaladtak, az állásfoglalást titkosítják, és azt maga az Akadémia sem hozhatja nyilvánosságra.

5. Vízügy + Kormányzat kontra Mozgalmi csírák (1984–1988)

1984 elejére a Vízügy úgy érzi, csatát nyert. Háta mögött a politikai döntéssel elhatározza, hogy tájékoztató kampányt kezd. Azonban még ennek során is szeretnék elkerülni az érdemi vitát: így történik ez 1984. január 27-én is, amikor az Országos Vízügyi Hivatal előbb beleegyezik abba, hogy illetékes főosztályvezető-helyettese a Rakpart Klub meghívására *Vargha Jánossal* vitát folytatson, majd az utolsó pillanatban lemondják a részvételt.

Vita helyett *Vargha János* ismerteti mindazt, amit tud a vízlépcsőről. Az előadáson nézőként, hozzászólóként jelen van számos szakember is, akik elmondják, hogy őket milyen eszközökkel állították félre. Utána a hallgatóságból néhányan ott maradnak, és elhatározzák, hogy mozgalmat, ismertető és *aláírásgyűjtési kampányt* kezdeményeznek, hogy felhívják a figyelmet a vízlépcső veszélyeire. Ez a pillanat tekinthető a Duna-mozgalom születésének. Megjegyzendő, hogy ugyanebben az évben a vízlépcsőrendszer felülvizsgálatára felhívó állásfoglalást ad ki közgyűlésén a Magyar Építőművészek Szövetsége, felhívást ad ki a Budapesti Városszépítő Egyesület és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának KISZ-bizottsága is.

Májusig több budapesti egyetem és főiskola klubjai adnak otthont az új mozgalom által szervezett vitáknak. Kiderül, hogy a Vízügy nem tud vitaképes előadókat kiállítani. A további kudarcok elkerülésére „tájékoztatási zárlat”-ot rendeltetnek el. (A tájékoztatási zárlat természetesen érint minden vízlépcsővel kapcsolatos publikációt is. Később a Hivatal számos esetben hivatkozott arra, hogy ez akadályozta meg abban, hogy a lakosságot érdemben tájékoztassa a beruházás előnyeiről!)

1984 közepére tehát a Vízügy számára nyilvánvaló, hogy a politikai támogatás nem elég ahhoz, hogy az építkezést nyílt, „demokratikus” vitákban képes legyen megvédeni. Minden további erőfeszítés az építkezés erőltetésére ennek tudatában történik.

A kompromittált gazdaságpolitikai döntéshozók védekezése az érvekkel szemben viszont eleinte az „őszinte” meglepődés volt: ők ezt nem tudták, ha tudták volna stb. A mozgalom kezdetben ezt az „őszinte” döntéshozót veszi célba. A kiinduló stratégia: minden törvényes eszközt megragadni, petíciókat benyújtani, hivatalos működési engedélyt kérni. Ez a harcmodor állásfoglalásra készíti a hatalmat: nem játszhatja tovább a jóhiszemű félrevezetettet.

Igaz, ott közben enélkül is a hajlandóság mutatkozik a *keményebb fellépésre*. A nyolcvanas évek elejének sikeres túlélése (a fenyegető fizetési válság elkerülése) önhitté teszi a hatalom birtokosait, és az újabb pártkongresszusra készülve felülkerekednek azok, akik úgy érzik, túl nagy teret engedtek egy liberálisabb gazdaságpolitikának, ideje szorosabbra húzni a gyeplőt. A nyolcvanas évek közepe azonban már nem hasonlítható össze a tíz évvel korábbi állapotokkal: a gorbacsovi Szovjetunió például nem használható olyan hivatkozási alapnak, mint a brezsnyevi, és a kemény vonal némileg puhábbra sikerül az eltervezettnél.

A mozgalom 1984 első felében több mint 10 000 aláírást gyűjt össze egy, az Országgyűlésnek és a kormánynak címzett levélre, amely az építkezések leállítását és új tervek kidolgozását követeli. Ugyanakkor elkezdődik a hivatalos egyesületként való bejegyzésért folytatott küzdelem, ami készületlenül éri a hivatalos szerveket, akik csak azt az egyet tudják, hogy nem akarják a mozgalmat bejegyezni. Így jogilag meg nem alapozott módon időhúzással, majd illetékeségi vitával próbálkoznak, végül egy személycsere után a korábbi szóbeli megállapodást is felrúgják.

Maga a *Duna Kör* elnevezés ekkor jelenik meg először, mégpedig egy hírlevélen, ami különböző dokumentumokat és híreket közöl. A mozgalomnak ez az ága támaszkodik leginkább az építkezést ellenző szakemberekre, *Vargha János* személye mellett ez is biztosíték a múltbeli történések ismeretére, és a kontinuitásra. A *Duna Kör* külföldi kapcsolatai is kiépülnek, sőt 1985 októberében a *Duna Kör* tevékenységéért megkapja az az évi *alternatív Nobel-díjat*, a *Right Livelihood Award*-t.

A díjra a hivatalos tájékoztatás *a hír közlésének megtiltásával* reagál. (Már maga ez a tény jellemzi az állapotokat: egyrészt mód volt arra, hogy a párt

Központi Bizottsága által befolyásolt Tájékoztatási Hivatal *minden* sajtóorgánium, periodika és média főszerkesztőjének a tudomására hozza, hogy mit *nem* szabad közölni, másrészt az érintettek ezt be is tartották!) Ugyanakkor a hatalom számára is egyre nyilvánvalóbb; az elhallgatás már nem elegendő. Azt a tevékenységet szeretnék kisajátítani és átformálni, amit a mozgalom végez.

Márpedig amíg a környezettel kapcsolatos lakossági véleménynyilvánítás jogát sem elismerték el, természetesen nem alakulhattak ki a tevékenységet felülről kontrolláló szervezetek sem. Egyszerre kellett tehát „úttörő” lépéseket tenni a környezeti problémák társadalmi felvetésének elfogadásában, de ugyanakkor megőrizni, vagy nemlétezőnek tekinteni a ténylegesen alulról szerveződő mozgalmakat. 1984-ben a Kommunista Ifjúsági Szövetségben belül létrejön egy környezetvédő csoportokat integráló csúcsszervezet. Ezt követi 1986-ban a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségében egy Környezetvédelmi Tanács, amely szeretné összefogni és kézben tartani a környezettel kapcsolatos szakmai jellegű társadalmi „véleményeztetéseket”. Végül, 1988-ban, amikor a Duna Kör újra folyamodik a hivatalos, most már országos egyesületként való bejegyzésért, hetek alatt sikerül összetákolni a Hazafias Népfront égisze alatt a „Magyar Környezetvédelmi Egyesületet”, ami a hivatalos elképzelés és deklaráció szerint feleslegessé tett volna minden más országos szintű, azaz nem területileg behatárolt környezetvédelmi szerveződést. Az akció azonban olyan amatőr módon sikerül, hogy szervezőinek már alakuló ülésükkel, annak zártkörű szervezésével és a meghívottak politikai alapon történő válogatásával sikerül lejártni magukat.

Nem lenne teljesen érthető ezeknek az éveknek az eseménysora egy rövid kitekintés nélkül.

1984 őszén diplomáciai szinten is nyilvánosságra kerül egy csehszlovák–osztrák vita egy, a tárgyalt Duna-szakasz feletti, Bécs alatt létesítendő vízierőműről. Csehszlovák részről itt is a közös vízerő-hasznosítás mellett érvelnek, és Pozsony közelében javasolják felépíteni az erőművet. Osztrák oldalon azonban a még teljesen osztrák szakaszra eső Hainburgra esik a választás. Az előkészületek miatt Prága hivatalos jegyzékben tiltakozik, az ökológiai egyensúly megbomlására, Pozsony árvíz-veszélyeztettségére hivatkozva. Nagy erővel lépnek fel az osztrák környezetvédők is az áltéri erdők kiirtása ellen, amire a kormányzat botrányos körülmények között, rendőrök bevetésével válaszol. Ezt az utat nem lehet folytatni, és az osztrák kormányzat leállítja a munkákat.

Ezzel azonban *munka nélkül marad* a vízlépcső építésében érdekelt osztrák építőipar. Ennek igen nagy szerepe van abban, hogy 1985-ben felgyorsul egy másik megállapodás előkészítése: eszerint Nagymarosnál a magyar fél által elvégzendő munkákat osztrák cégek bevonásával és számukra biztosított osztrák állami garanciával bonyolítják le, hitelben, amit a magyar fél 1996-tól az erőműben megtermelt (vagy más forrásból származó) elektromos energiával törleszt.

Az építkezésben való osztrák részvétel és főleg ennek kormányzati támogatása ellen a magyar mozgalom mellett az osztrák zöldek is tiltakoznak, részt vesznek több magyarországi tüntetés szervezésében is. Mind az 1986-os, mind az 1987-es esztendőhöz fűződik egy-egy rendőrileg szétosztott (-vert) budapesti környezetvédő tüntetés, illetve röplaposztogatás. Az utóbbi esetben rövid időre néhány, az erőmű építése ellen tiltakozó osztrák állampolgárt le is tartóztattak. De 1988 tavaszán is hasonló volt még a helyzet. Ma már jól látszik – ami akkor nem volt olyan nyilvánvaló –, hogy itt a gyengülő diktatúra utolsó erőfitogtatásairól volt szó, amikor a nyilvánvalóan nem rendőrségileg kezelendő konfliktusokat a rendőrség már nem volt képes kezelni, ugyanakkor a hatalom más eszközt nem tudott alkalmazni.

6. Vízügy + Kormányzat kontra Politikai Ellenzék (1988–1989)

1988-ban a magyar vezetés megpróbál minél inkább reformkommunistának mutatkozni, és nem utolsósorban a gazdaság fenntartása érdekében Európa felé kacsingatni. Ugyanakkor éppen az elmúlt három évtizedet személyében is jelképező *Kádár Jánost* a párt egy kifejezetten konzervatív szárnya váltotta le, amiből mindennapos feszültségek és ellentmondások adódtak. Az egyik árulkodó jel maga a vízlépcső: miközben ugyanis a társadalmi mozgalmak jelentkezése, a véleménynyilvánítás szabadsága kezd európai mintákat követni, azalatt a vízlépcső ügyét egy újonnan létrehozott minisztériumra bízta. A minisztérium a korábbi Vízügyi Hivatalból és a Környezet- és Természetvédelmi Hivatalból jött létre, egy miniszterre buktatott magasrangú konzervatív párthivatalnok vezetésével. Itt sikerült egy olyan szigetet létrehozni, ahol a vezetés el tudta hitetni magával, hogy őket nem érinti az idők változása, és több mint egy éven keresztül – utólag már látható – karikatúraszerűen kiteljesítették azt a jelképrendszert, amit a vízlépcső mint *a merev kommunista diktatúra modellje* már korábban is kifejezett.

Ez a modell annyira működött, hogy a pártapparátust és a *Grósz*-kormányzat egészét is színvallásra készítette. Sőt, 1988 őszén hosszas és kimerítő sajtó- és tévévita, több látványos nyilvános konferencia, a Parlament előtti 30 000 embert megmozgató tüntetés után sor került arra, hogy az Országgyűlés is foglalkozzon az erőművel. Amikor éles parlamenti vita után a mindenáron győzni akarás lázában a párt a korábbi gyakorlatnak megfelelően előírta a képviselőknek a gépezetszerű szavazást, sajátos módon ezzel nem a vízlépcsőről, hanem saját magáról állított ki az Országgyűlés végső bizonyítványt; sikerült a magyar Országgyűlést is nyilvánosan, látványosan és tökéletesen lejártni.

A döntés után, már októberben folytatódnak a demonstrációk. Egyúttal újabb aláírásgyűjtési mozgalom indul népszavazás kiírását követelve a vízlépcső

ügyében. Az akció nyomán 1989. február végén már 140 000 aláírást ad át a mozgalom az Országgyűlés elnökének.

Németh Miklós, az 1988 decemberében hivatalba lépő reformkommunista miniszterelnök természetesen azonnal *érzékelt* ezt a feszültséget, ugyanakkor minden eszközzel el akarta kerülni azt, hogy a vízlépcső elleni népszavazásban kifejeződjön a tömegek rendszerrel szembeni elégedetlensége. Első határozott lépésként éppen a vízlépcső ügyében látta szükségesnek, hogy látványosan elhatárolja magát a továbbra is Grósz Károly által fémjelzett pártvezetéstől. Már márciusban a parlamentben célzást tett a szükséges felülvizsgálatra, majd 1989. május 13-án kormányülésen bejelentette a Nagymarosnál folyó munkák *felfüggesztését*, a két hónappal későbbre megszabott döntésig.

7. Kormányzat kontra Vízügy (1989. május–1991. április)

Nehéz lenne megmondani, mi lett volna az eredmény 1989-ben, ha valóban népszavazásra kerül sor. Talán jól érezték a vízlépcső hívei, hogy egy rendszerellenes demonstráció áldozataiként szenvedtek volna vereséget. Mindenesetre furcsa aláírásgyűjtési *ellenkampányt* indított Nagymaros tanácselnöke: ennek során a vízügyi vállalatok, hivatali keretek között, saját dolgozóiktól gyűjtötték az aláírásokat, nemcsak az építési munkák felfüggesztése ellen tiltakozva, de azért is, hogy ne legyen az ügyben népszavazás!

Volt egy rövid időszak, közvetlenül az építési munkálatok felfüggesztésének bejelentése után, amikor maguk a vízügy képviselői is további határozott intézkedéseket vártak. Rangos vízügyi tisztviselők jelezték, hogy ők már korábban megmondták..., hogy le is írták..., csak nem lehetett... Aztán eltelt több hét, nem történt semmi. Senkit nem mozdítottak el, senkit nem vontak kérdőre. Kinevezték kormánybiztosnak azt a hivatalnokot, aki korábban az Országos Tervhivatal részéről felügyelte az építkezést. Felállították a szakmai bizottságokat, ezek közül három magában az építést szorgalmazó minisztériumban alakult meg. Kiderült, hogy továbbra is mindenki maradhat, és lehet folytatni az eddigi vitákat az eddigi módszerekkel.

Igaz, a bizottságokat felállító rendelet név szerint is megjelölt néhány szervezetet, köztük a Duna Kör, amelyeket a munkába be kellett vonni, de ez csak az első ülések után derült ki. Így a mozgalmak képviselői már megkezdett, kiosztott munkába csöppentek bele. Több esetben az utolsó pillanatban érkeztek vaskos összeállítások másnapra szóló meghívókkal, máskor a megbeszélésen derült ki, hogy a kiküldött anyag helyett új készült, és a tárgyaláson arról kell vitatkozni. A gazdasági elemzéseket összesítő bizottság vezetője mindenképpen kerülni akarta az éles állásfoglalást, így a leállítás és a továbbépítés költségei mindig közel egyformák voltak. Ha az egyik oldalon kiderült egy hiba, rögtön

akadt egy korrekció a másik oldal javára is. Érdekes, hogy az ehhez hasonló patthelyzetekre törekvés mennyire általánosan jellemezte a kormánybiztos (és a kormány) egész tevékenységét.

Formálisan csak a környezetvédelmi és vízgazdálkodási tárca tartott ki álláspontja mellett a kormánydöntés ellenében, de a valóságban a kormány gondosan ügyelt arra, hogy csak visszafordítható lépésekre kerüljön sor: igaz, ebbe beletartozott a dunakiliti munkálatok felfüggesztése, majd pedig féléves állásidő elteltével az osztrák szerződés végelszámolásra került. A kéthónapos eredeti döntéshozatali határidő formálisan is a duplájára hosszabbodott, valójában azonban három évre nőtt: hiszen semmiféle lépés nem történt sem a lebontás, sem a továbbépítés irányában. (Természetesen ebből a második két év már egy másik kormány számláját terheli.)

1989 őszén a kormánybiztos két összefoglalót készíttetett a bizottsági jelentésekről, egyet a beruházó Oviberrel, a másikat független szakértőkkel. A kormány és a parlament végül is egy olyan határozatot fogadott el, amelyben jóváhagyta az építkezések felfüggesztését, de a bizottsági munka alapján semmiféle irányt nem szabott, kivéve további vizsgálatok szükségességének a megállapítását.

Ezen az őszön a kommunista párt reformszárnya gyakorlatilag felszámolta saját pártját. Nyilvánvalóan hibás helyzetmegítélés következtében olyan szavazást provokált ki a kongresszuson, hogy végül a két létrejött utódpártba összesen a korábbi tagság alig öt százaléka lépett be. A *Németh*-kormányzat hasonlóan tévesen mérte fel az esélyeit az elkövetkező választásra is: ennek tulajdonítható, hogy tevékenységét nagymértékben alárendelte egy vélt népszerűsítő kép kialakításának, és számos olyan intézkedés meghozatalát elmulasztotta, ami pedig módjában állt volna. Ez a fajta tétova, mindenkinek kedvezni akarás jellemezte a kormánynak a vízlépcsővel kapcsolatos állásfoglalásait is. Ide sorolható 1990 elején a miniszterelnök több nyilvánosságra hozott levél- és üzenetváltása *Čalfa* cseh-szlovák kormányfővel, amelyben a parlamenti határozathoz képest konkrétumokról, így a szlovák területen folyó magyar munkák leállításáról ír, miközben a levélben közölt lépések végrehajtása érdekében itthon nem intézkedtek.

Azoknak a mozgalmaknak, amelyek 1988-ban Nagymaros-bizottságként együtt léptek fel a vízlépcső ellen, ekkorra sokfelé ágazott az útja. A Magyar Demokrata Fórum párttá, majd a választások után kormányzópárttá vált. Néhány kisebb csoport teljes tagsága, máshol a tagság egy része ugyancsak a közvetlen politizálást választotta, és felszívódott a politikai pártok között. Többen személyesen részt vettek a nem túl sikeres, állandó belső hatalmi harcokkal foglalkozó Zöld párt megalakításában. A Duna-mozgalom tagjaiként tovább dolgozókat csaknem felőrölte a kényszercselekvéseknek az az időszaka, amikor mintegy államigazgatási hivatalnokként kellett állandóan jelen lenni a bizottsági munkában (mellékesen, a hivatalnokokat jellemző díjazás nélkül).

Ha ebben az időszakban a vízlépcsővel műszaki értelemben kevés történt is, nem lehet figyelmen kívül hagyni további külső *összefüggéseket*. 1989 őszén dominószzerűen omlanak össze Kelet-Európa kommunista hatalmai: ez a berlini fal eltűnésének az ideje, Csehszlovákiában, majd Romániában vagyunk tanúi gyors személyi változásoknak. És ahogy Magyarországon a kádári évtizedeket követő rövid Grósz-korszak idején, úgy Szlovákiában is a vízlépcső érzékeny műszerként jelzi, mi van az új hatalom szavai mögött.

8. Pártközi csatározások? (1990. május–1991. április)

Jóllehet a vízlépcső helyzete szempontjából ezt semmi nem indokolja, a korszaknak a magyarországi rendszer- és kormányváltást követő első évét külön alponthoz tárgyaljuk. Nem a vízlépcsővel kapcsolatos események, hanem az ezzel kapcsolatos várakozás változott meg erre az időre.

1990-ben a környezeti kérdésekre fogékony nyugati megfigyelők körében általános volt az a feltételezés, hogy Kelet-Európában, ahol a környezeti mozgalmak igen jelentős szerepet játszottak a tömegek mozgósításában, és ezen keresztül a régi rendszer felszámolásában, most egy környezettudatos fejlődés veszi kezdetét. Arra pedig itthon is mindenki számított, hogy a kialakuló új pártok jobban oda fognak figyelni a környezeti problémákra, mint a korábbi politika tette. A különböző pártokban személy szerint is ott voltak, gyakran vezető pozíciókban, azok az emberek, akik az előző években a vízlépcső elleni akciókat végigküzdötték.

A pártok programjaiba be is került néhány fontos megállapítás, ígéret és jelszó a környezet védelméről: ám már a választások közeledtével egyre kevesebb szó esett e kérdésekről. Az újonnan született pártok most alakították ki arculatukat, nagyon fontossá vált számukra, hogy minél határozottabban megkülönböztessék magukat a többi párttól. Erre a környezettel kapcsolatos néhány szólam kevésbé volt alkalmas, ezek gyakran jobban összhangban voltak más pártok hasonló környezeti programszólaival, mint saját pártjuk gazdaságpolitikájával.

Amint arról fentebb szó volt, a vízlépcső melletti érvelés egyik intézményi bástyája a mozgalmak kiterjedésének idején az 1988-ban létrehozott Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztérium volt. Tulajdonképpen nem is volt kérdéses ennek a kényszerházasságnak a felszámolása és új minisztérium kialakítása. A gyakorlati végrehajtás során az új kormány is erre figyelt, és a háttérben elsikkadt az, hogy a szétválasztás során a vízügyi vezetés lényegében változatlan összetételben együtt maradt, csak átkerült a közlekedési tárcához (ahonnan cserében az építésügy és a településfejlesztés házasodott össze

a környezetvédelemmel). Általában is igaz az, hogy az új és tapasztalatlan politikai vezetéssel szemben régi összetételükben talpon maradtak és ezáltal relatíve megerősödtek a különböző ipari érdekcsoportok.

Az érdekcsoportok viszonylagos megerősödése abban nyilvánul meg, hogy könnyen képesek zsarolni a kormányt, mert onnan hiányoznak azok a politikusok, akik kiismernék, átlátnák az érveiket. Ezt a „szakértelmet” egyelőre éppen a lobbyból tudják pótolni, ezáltal a legeredményesebb érdekcsoportok hamar be is épülnek a politikai vezetésbe, és hosszabb idő, drága tanulópénz szükséges ahhoz, hogy lelepleződjenek és újra kialakuljon közöttük egy politikailag fenntartható egyensúly.

Addig viszont tovább folyik az a fajta pénzelosztási harc, a kormányzat kész helyzetek elé állítása, olcsónak és vonzóknak feltüntetett beruházásokba való beugratása, alternatíva nélküli helyzetek teremtése, amit a bős–nagymarosi erőmű is példáz. Ezen belül éppen a vízlépcső a szerencsés kivétel, mert jelképes politikai tartalma miatt már olyan mértékben lejáratta magát, hogy ebben a kérdésben egyetlen politikai erő sem engedheti meg magának a visszatáncolást.

Még ennek kormányzati felismerése sem volt magától értetődő. 1990 szeptemberében, amikor elég szerencsétlen módon *ellenzéki pártok* javasolták a parlamentnek a vízlépcsővel kapcsolatos korábbi, túl nyitott kormányfelhatalmazás egyértelműbbé tételét, az építkezés *felszámolására* irányuló szándék kimondását, az indítvány felőrldött a merev pártfrontokon, és *a kormánypártok megakadályozták* a kérdés napirendre tűzését. A javaslat csak 1991 áprilisában került ismét elő, ekkor sikerült valamennyi pártfrakció támogatását biztosítani, és így a szlovák partnerrel folytatott tárgyalásokra már egyértelműen az eredeti szerződés felbontására irányuló felhatalmazással indította útnak a parlament a kormány delegációját.

Ezzel a magyar Országgyűlés részéről a kétévessé duzzadt formálisan nyitott felfüggesztési időszak véget ért. Legalább Nagymarosra vonatkozóan egyúttal megkezdődtek a meder helyreállítására irányuló előkészítő munkák, igaz, egyelőre inkább tervezőasztalok mellett. A vízlépcső szempontjából az időszak egészét jellemezte a „mindenről beszélhetünk, csak semmit ne tegyünk” elv, amit sajátos módon a rendszerváltás sem kezdett ki.

9. Kormányzat kontra Parlament (1991. április–1992. május)

Vajon túllépett-e ekkorra a magyar kormányzat politikája ezen a patt-elven, vagy csak újabb területre terelődik át a konfrontáció? Erre a kérdésre nem lehetett azonnal felelni, helyette *két különböző forgatókönyv* is felvázolható volt.

- Az *első* szerint Kelet-Európa többi új kormányához hasonlóan a magyar kormány is jobban bízik a nacionalista-nemzeti alapú legitimitációban, mint saját tetteiben. Eszerint fenntartani a feszültséget Szlovákiával, keményen oda-

mondogatni, ugyanakkor erre hivatkozni és semmit nem megoldani, ez az a taktika, ami a kormányt népszerűvé teszi, és még a vízügyi érdekcsoporttal való konfrontációt is szükségtelenné teszi. Sajnos a másik oldalról is hajlandóság, sőt igyekezet mutatkozik egy ilyen konfliktus kialakítására. Ez az eljárás ugyan a vízlépcső továbbépítése ellen rövid távon védelmet ad, valójában azonban része egy súlyosabb, és biztos csődhöz vezető politikának.

- Egy másik forgatókönyv szerint, amire a térségben kevesebb fogékonyság van, ha nem a hatalmi öröklétre készül fel a kormány, akkor *újraértékelési esélyei* inkább attól függenek, hogy mit tett ténylegesen a fennálló problémák megoldása érdekében. Ehhez nem a „miért nem lehetett” kérdésre kellene jó válaszokkal készülni, hanem elősegíteni a problémák, esetünkben az elhibázott terv következményei felszámolását.

Ez a kétely nem volt alaptalan, azt jól mutatja, hogy egy további évet vett igénybe, amíg a magyar kormányzat eljutott a szerződés felbontásának deklarálásáig.

Előbb azonban az első támadásokat a parlament kapta, mivel úgymond, a határozatával túlzottan behatárolta a kormány tárgyalási lehetőségeit. (Nota bene olyan határozatról van szó, amelyet a többségükben országgyűlési képviselő kormánytagok maguk is megszavaztak).

Így hamarosan tapogatózás indult abban az irányban is, vajon nem lehetne-e enyhíteni, újrafogalmazni a határozatot. Ebben a vonatkozásban azonban, úgy tűnik, a Duna-ügy politikai összefüggései, áthallásai, a 88-as parlamenti erőlködések kínos emléke (még akkor is, ha az még egy másik parlamentet járatott le) lehetetlenné teszik azt, hogy a parlament visszafelé mozduljon.

Egyébként a kormányzat maga sem volt egységes a tennivalókat illetően: az év folyamán kétszer is előfordult (és eltérő előjellel), hogy mialatt a vízlépcső ügyében parlamenti bizottság vagy delegáció tárgyalt cseh-szlovák partnerével, egy kormánytag párhuzamosan tartalmában ettől eltérően nyilatkozott.

Mégis, ahogy három évvel korábban fokozatosan kikristályosodott, hogy a további vitáknak csak leállított gépek mellett van értelme, úgy vált egyre nyilvánvalóbbá 1991 végére, hogy a patthelyzetből csak az jelent elmozdulást, ha a magyar fél hivatalosan is kinyilvánítja azt, ami már három éve amúgy is tény, nevezetesen, hogy a szerződést nem tekintheti tovább érvényesnek. Ennek első kormányzati bejelentése után volt is egy pillanat, februárban, amikor úgy tűnt, mindkét fél komolyan veszi azt, hogy most már egy megváltozott helyzetben kell tárgyalni. Azután a magyar kormány egy időre visszakozott, a bejelentés átfogalmazódott feltétellé, elhalasztódott, a parlamenti bizottság sem kapta meg állásfoglalásra az előre bejelentett időpontban – és ahogy eddig –, úgy ez alkalommal is az építésben érdekelt felet mindez inkább csak bátorította abban a meggyőződésében, hogy a tétova állásponttal szemben keménynek kell lenni.

Végül azonban, további két hónapos bizonytalankodás után, a magyar kormány bejelentette, hogy 1992. május 25-i hatállyal *felmondja* az 1977-ben kötött államközi szerződést.

10. Magyar kormányzat kontra szlovák kormányzat (? – ?)

Gyors válaszként leginkább a közvélemény számára szolgáló nyilatkozatokat lehetett hallani arról, hogy a szerződés nem is bontható fel, a szlovák fél továbbra is érvényesnek tekinti, és folytatja – az egyébként a szerződéssel is elmentéses – a Duna egyoldalú elterelésére irányuló munkákat. Ezeket a munkákat előbb fenyegetésként, majd ténylegesen is felvonulva, az építkezés magyar oldalon történő leállítása után indította be a szlovák vízépítő érdekcsoport, azaz a céllal, hogy nyomást gyakoroljon a bősi erőmű eredeti tervek szerinti megépítése érdekében. A cél az volt, hogy a tétova magyar álláspont és a teljesen egyoldalú és önkényes Duna-elterelés* közötti kompromisszumként lehessen feltüntetni az eredeti „jó” terveket, és így egy létrejövő új megegyezés valójában a régi szerződést ismételve meg.

Kell bizonyos idő, mialatt lecsengenek a politikai célú riposztok, és körvonalazódik a tárgyalások érdemi témája. Mert *beszélőviszonyra, megegyezésre* a szerződés felbontása utáni állapotban ugyanúgy szükség van, mint ahogy arra korábban szükség lett volna. Tisztázni kell egyrészt a korábbi szerződés szerinti építkezések költségeinek a végső megosztását, el kell fogadni a térség jövőjére vonatkozó elképzeléseket (lehetőleg közösen, a határ menti együttműködés lehetőségeinek kihasználásával), és az eljövendő tervektől függően és ütemezésben, de tisztázni kell a helyreállítással kapcsolatos költségek megosztását.

A vízlépcső ügyének lezárása szempontjából (is) jó lenne minél világosabbá tenni azt, hogy nem „magyarkérdésről” vagy „szlovákkérdésről” van szó, és előnyös lenne, ha a két kormányzat a megoldásra való törekvéseket nem mosná össze újabb elterelő politikai érdekekkel. Ehhez persze az is szükséges, hogy stabil, önmagukban bízó kormányok alakuljanak ki mindkét országban, amelyeknek nincs szükségük arra, hogy a sikertelenségről demagógiával tereljék el a figyelmet. Talán két, Európához csatlakozni kívánó állam számára ez sem jelenthet megoldhatatlan feladatot.

Sajnálatos, hogy ma mindkét fél taktikáját a hatalom számára *belpolitikailag előnyösnek vélt kijelentések*, és emellett – vagy néha ezelőtt – a Nyugatra gyakorolt hatás szempontjából előnyösnek vélt kijelentések szabják meg. A

* Ez a hivatalosan soha be nem terjesztett terv a dunakiliti tározó Szlovákiára eső bal parti részét használná fel egy új töltéssel elkülönítve, és a feltöltéséhez és az erőmű mindenkorai működéséhez egyoldalúan Szlovákiába terelné a Dunát, a két ország közötti határfolyót.

magyar kormány úgy véli, hogy az általa választott ökológiai szempontrendszer, az elhibázott döntés korszerű szemléletű felülvizsgálatának a szándéka biztosítja számára a Nyugat szimpátiáját, sőt még az eredeti állapot helyreállításához szükséges anyagi segítséget is. A szlovák kormány viszont úgy gondolja: az a tény, hogy Szlovákia minden körülmények között tartja magát egy megkötött szerződéshez, olyan *európai viselkedés*, amit a Nyugat mindenképpen méltányolni fog, még anyagi támogatással is. Ezért időről időre felmerül, hogy a vitás kérdéseket nemzetközi szakmai döntőbírók bevonásával kellene rendezni: természetesen szakmai alatt az egyik fél inkább ökológusokat, a másik inkább vízépítőket és jogászokat értene.

Egyik fél sem számol azzal, hogy magára valamit is adó szakember visszalép, ha felismeri, hogy milyen jellegű politikai csatározásra kívánják felhasználni a szakmai ismereteit. Nagy a veszélye annak, hogy a terepen főleg azok a „szakemberek” maradnak, akik kellő fizetség ellenében *bármely* álláspontot hajlandók alátámasztani, és a döntési folyamat ezzel véget nem érő és költséges érdekérvényesítési harccá alakul át, ami éppen elmélyíti a konfliktust, ahelyett, hogy oldaná azt.

Nem csupán szakmailag lehetetlen, de a nemzetközi politikai színteret tekintve is megalapozatlan elvárás, *illúzió* azt feltételezni, hogy nemzetközi szakmai szervezetek *döntőbírákként* állást fognak foglalni két kelet-közép-európai ország egymás közötti konfliktusában. (Különösen alaptalan azt feltételezni, hogy valaki anyagi segítséget ad az egyik országnak a másik elképzelései ellenében.) Önmagában az is nagyon rossz fényt vet erre a két országra, ahogy egymás ellenében, saját európaibbságát bizonygatva próbál támogatókat találni a számára előnyösebbnek vélt megoldás érdekében. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy az *európaiság* bizonyítéka éppen az lenne, ha a két ország felnőtt módjára a maga erejéből meg tudna egyezni. Teljesen nyilvánvaló az is, hogy a szakmai – akár anyagi – támogatás akkor indulna meg, ha ez a megegyezés bekövetkezne. Sokkal kulturáltabb dolog lenne ezt a segítséget valóban a korábbi rendszerben elkövetett hiba helyrehozására fordítani, mintsem improduktív döntőbírói szakvéleményeztetések oltárán felemészteni.

Egyébként leszögezhetjük, hogy nincs olyan, a további teendők elbírálását érintő szakmai (műszaki, gazdasági, ökológiai, jogi stb.) kérdés, amelynek megválaszolására akár az egyik, akár a másik országban rendelkezésre álló szakértelem ne lenne elegendő.

Ha valamiben indokolt nemzetközi konzultációkat folytatni, akkor az éppen a *konfliktuskezelés*, a megegyezést kereső tárgyalások lefolytatásának a módszertana lenne. Maga a probléma divatos tartalma miatt is (ökológiai tárgykör, paradigma-eltérés, nemzetközi szereplők politikai rendszerváltással, kelet-európai háttérrel), az ilyen irányú legújabb kutatások példázatává válhat: ebben az esetben a tudományos előkészítés lenne nemzetközi, néhány feltétel előzetes biztosításával (kompetens és tájékozott, ugyanakkor konszenzus kiala-

kítására alkalmas szereplők kiválasztása stb.), de maga a tárgyalás, a konfliktus feloldása belső ügy maradna, aminek az eredményével jelennének meg a felek közösen a szélesebb nemzetközi porondon.

...nincs vége...

11. Összefoglalás

A kelet-európai tömegek rendszerváltás alatti fellépései alapján sokan túlértékelték ezen tömegek ökológiai tudatosságát. Ezek a megfigyelők, akár nyugatról elemezték az eseményeket, akár helyből, *ökocentrikus társadalmak* megszületését várták Kelet-Európában, és végül csalódnuk kellett várakozásaikban. Meg kellett állapítani, hogy Kelet-Európában ma még nincs valódi tömegigény minderre.

A különbség talán jellemezhető azzal az eltéréssel, ami a vízlépcsőellenes mozgalom és a nyugati antinukleáris mozgalmak háttér-szimbolikájában is megjelenik. A vízlépcső, a betonból készített monstrum elkerülhetetlenül a minden keresztlégző politikai hatalmat, a totalitárius párturalmat jeleníti meg.

Az antinukleáris mozgalmaknak is van egy nagyon határozott szimbolikus jelentésük, hiszen az atomerőmű megjelenít egy sokkal kifinomultabb, magas technológiai szintű irányítást és kontrollt. Az ellene irányuló harc egyben jelképezi az ipari társadalomból való kiábrándulást, egy eredendő környezetbarát, posztindusztriális értékrend talaján.

Kétségtelen, hogy a kelet-európai országok környezetvédői ugyanazt az eszmevilágot, az ökológiai értékek prioritását tűzik ki célul, mint fejlettebb országokbeli kollégáik. A környezeti szempontok felértékelődése mellett megjelenik annak belátása, hogy egy közös világban élünk, és közösen kell megoldani a problémáinkat. Ez a szemlélet a környezetvédőket kétségtelenül a konfliktusok elemzését, a konfliktusok feloldását célul kitűző szakemberek partnerévé avatja. Ugyanakkor észre kell venni, hogy a kelet-európai társadalmak fő megoldandó problémái jelenleg a központi irányításból a piacgazdaságba való átmenet kérdései, és ez nem azonos az ipari társadalom meghaladásának a kérdéskörével. Számos jel mutat arra, hogy ezek a társadalmak a múlt századi kegyetlen kapitalizmus felé haladnak posztfeudális eszmevilággal és érdekérvényesítéssel megterhelten. Tudatosultak már, de érdemben kevésbé hatnak egyelőre az ipari társadalom lebontására vonatkozó érvek: sok esetben még ki sem alakultak a társadalmat átfogóan érintő szinten olyan problémák, amelyeket meg kellene haladni – gondoljunk a magas szintű információhálózatok által lehetővé tett adatkoncentrációkra vagy a korszerű technológia néhány ember kezében való összpontosulására. (Nem véletlenül került ebben Nyugaton az antinukleáris mozgalom a küzdelem középpontjába.)

Ugyanakkor nagyon nagy szükség van arra, hogy tudatosuljon a társadalom széles rétegeiben és a kelet-európai országok politikusaiban mindaz a tanulság, amit a vízlépcsőellenes mozgalom hordoz. Számos politikus, aki ki akarta használni a vízlépcső körüli mozgalmakat, szintén nem mérte fel e mögöttes szimbolika erejét, azt, hogy a vízlépcső *politikailag* az elmúlt rendszer nagy központi beruházásait jeleníti meg. Ellenkező esetben észlelhették volna, hogy éppen *politikai szinten* csak az egyik irányban lehet felhasználni a vízlépcsőt. Az ezt fel nem ismerő politikusok és politikai irányzatok mindaddig legfeljebb csak saját magukat minősítették a vízlépcsőügy mércéjén.

IRODALOM

- Faragó Klára–Vári Anna*: Környezeti konfliktusok és megoldási módszereik = Társadalomkutatás 1989. 1.
- Fleischer Tamás*: Kör-gát? Kör-töltés? Duna-köri dilemmák (Helyzet, kilátások, tündöklés '89. november) (Kézirat, elhangzott a Duna Kör 1989. november 7-i közgyűlésén)
- Jelentés és az MSZMP KB Politikai Bizottságának határozata „A környezet- és természetvédelem helyzetéről, társadalmi támogatásáról.” 1986. július 15-i ülés
- Persányi Miklós*: Kik a környezetvédők és kell-e védekezni ellenük? = Társadalmi Szemle 1988. 8–9.
- Sólyom László*: A társadalom részvétele a környezetvédelemben = Medvetánc 1985. 4. – 1986. 1.
- Szabó Máté*: Környezetvédelem, környezetpolitika és társadalmi mozgalmak = Közgazdasági Szemle 1989. 11.
- Szegfű András*: Szervezettség, spontaneitás és nyilvánosság a Duna-mozgalmakban. Kézírtos vitaanyag. Elhangzott az MTA, az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete és a Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztérium által rendezett „Környezetvédelem és társadalomkutatás” című konferencián 1989. március 22-én
- Vargha János*: Egyre távolabb a jótól = Valóság 1981. november
- Vargha János*: A bős–nagygyarosi vízlépcsőrendszer krónikája. In: Tények Könyve 1990 Szerk.: Baló György, Lipovec Iván. Computerworld Informatika Kft. Budapest, 1989.

TAMÁS FLEISCHER

SHARK'S ROW OF TEETH ALONG THE DANUBE: THE CASE OF THE DANUBE HYDROELECTRIC DAM

Summary

This article treats the history of the Hungarian movement that emerged in opposition to the Gabčíkovo(Bős)–Nagygyaros Barrage, attempting, first of all, to trace the change in the field of conflict within this. We follow this phenomenon through the story which stretches over decades, and where from time to time new pairs of actors step onto the stage, and the conflict developing between them appears to be the main conflict in the whole matter.

A survey of the longer period of time serves up a few perhaps surprising lessons. On the one hand, it becomes clear that the value of the crystallizing principles and experiences of separate periods is limited, and that an examination of a longer time-cycle in its entirety makes it possible to learn different lessons, for example the parallel clarification of the events with great political fluctuations. On the other

hand, it is worth noting that it is not at all certain that this always signals the real conflicts of the period, as they are declared, and as they only appear to be at the center of the events.

The whole text is available in English in the book titled *"Environment and Democratic Transition: Policies and Politics in Central and Eastern Europe"* published in 1992 at Kluwer Academic Publisher.

TÁRSADALOM KUTATÁS

1992
2-3

Akadémiai Kiadó·Budapest